

Interrelații imaginație – gândire

Imaginația și gândirea fac parte din categoria proceselor cognitive superioare(secundare).

Imaginația este un proces cognitiv complex de elaborare a unor imagini și proiecte noi, pe baza combinării și transformării experienței.Gândirea este procesul cognitiv superior, de procesare a însușirilor esențiale, necesare și logice, cu ajutorul unor operații abstract – formale, în vederea înțelegerii, explicării și predicției unor relații cauzale din realitate și a elaborării unor concepte, noțiuni, teorii, sisteme cognitive, ca modele mintale ale realității.

Omul este capabil de o performanță unică, aceea a realizării unității dintre trecut, prezent și viitor, imaginația fiind legată mai ales de ce va fi.Detașându-se de prezentul imediat, de aici și acum, omul își organizează și proiectează acțiunile, anticipând atât drumul care va fi parcurs, cât și rezultatele care vor fi obținute.Dacă omul nu ar avea imaginație, ar reacționa, orientându-se numai pas cu pas după indicatorii perceptivi din contextul real în care își desfășoară activitatea și deci nu ar avea o direcție precisă, ar învăța fragmentar, sacadat, cu stagnări și erori până la un rezultat oarecare.Dispunând de imaginație, poate să-și elaboreze mintal scopul și planul desfășurării activității, pe baza căruia să se conducă, să-și regleze permanent acțiunile, să evite erorile și să aibă mai mare eficiență.Mai mult chiar, omul poate interveni activ, transformativ, creativ în ambianță, poate obține mereu ceva nou, ceea ce l-a și făcut să fie creator de cultură.

Acest proces cognitiv complex este specific numai omului, apare pe o anumită treaptă a dezvoltării sale psihice, adică după ce au apărut alte procese și funcții psihice care-i pregătesc desfășurarea:dezvoltarea reprezentărilor, achiziția limbajului, evoluția inteligenței, îmbogățirea experienței de viață etc.

De fapt, imaginația odataă apărută interacționează permanent cu toate procesele psihice și mai ales cu memoria, gândirea și limbajul.Procesul imaginativ include aceste interacțiuni în mod obligatoriu, însă în același timp el se deosebește de respectivele procese psihice și dispune și de mecanisme specifice de procesare a datelor experienței anterioare.

Memoria este cea care oferă material de combinare pentru imaginație, cum ar fi: reprezentări, idei, trăiri afective etc. și, totodată, conservă produsele sale finale.Dar imaginația se deosebește clar de memorie.Aceasta are caracter reproductiv, adică este cu atât mai eficientă cu cât este mai fidelă față de cele învățate, iar imaginațiaeste cu atât mai valoroasă cu cât rezultatele sale se deosebesc de ceea ce există în experiența subiectului și, mai ales, față de ceea ce a dobândit societatea.

Prin urmare, imaginația trece dincolo de experiența pe care o are fiecare, transformând-o, recombinând-o și ajungând la noi rezultate.

O legătură foarte puternică există între gândire și imaginație.ceele două procese se și aseamănă, se și deosebesc și, totodată, se află în interacțiuni reciproce.Prin gândire, omul cunoaște și înțelege ceea ce este esențial, necesar, general din realitatea existentă sau ceea ce este ipotetic, posibil, dar fundamental logic.Imaginația explorează cu precădere necunoscutul, posibilul, viitorul.

Prin urmare, gândirea, inteligența oferă idei și date asupra realului și, totodată, ghidează într-o anumită măsură transformările imaginative.Imaginația la rândul ei participă la elaborarea ipotezelor, la găsirea unor strategii și procedee practice de rezolvare a problemelor.

De asemenea, imaginația implică mecanismele verbale în toate formele ei de manifestare.Cuvântul, ca instrument al activității mintale, permite evocarea selectivă a ideilor și

reprezentărilor, vehicularea și punerea lor în cele mai variate relații, în raport cu ideea directoare formulată tot verbal.

Dar, spre deosebire de celelalte procese cognitive, imaginația are o interacțiune specială cu afectivitatea. Tensiunea emoțională pe care o trăiește omul la un moment dat stimulează evocarea elementelor experienței anterioare și apoi combinarea variată și neașteptată a acestora. Emoțiile și sentimentele sunt condiții activatoare și energizante ale imaginației și totodată direcționări inedite și personale ale combinărilor și recombinațiilor imaginative.

Se știe că momentele de intense trăiri afective sunt urmate de un maximum al productivității imaginative. Vestea despre obținerea unui premiu la olimpiadă ne proiectează repede, imaginativ, într-un posibil cadru festiv prilejuit de acest eveniment. Cercetările au arătat că nivelul crescut al afectivității, chiar când are o tonalitate negativă, este mai favorabil combinărilor imaginative decât trăirile afective pozitive, dar slabe.

La fel ca și trăirile afective, motivele întreșin o receptivitate crescută pentru anumite elemente ale realului, permit aducerea acestora în prim-plan, reliefarea lor după alte criterii decât cele ale gândirii, generarea unor noi legături și restructurări. Dorința puternică de a dispune de un telefon mobil de ultimă generație ne face repede să ne proiectăm imaginativ în grupul prietenilor și să stărnim admirația lor. Aspirația de a urma medicina după terminarea liceului face ca cel în cauză să se viseze adesea în spațiul specific instituțiilor medicale.

Imaginația este legată într-un fel specific chiar cu întreaga personalitate. Experiența proprie de viață, orientările dominante, dinamica temperamentală, configurația caracterială ghidează combinările imaginative și le finalizează în produse specifice pentru fiecare. Procesul și produsul imaginativ exprimă personalitatea, originalitatea acesteia și sunt ele însele noi și originale, atât față de experiența individuală, cât și față de cea socială.

Ca proces cognitiv, imaginația realizează o procesare specială a datelor inițiale provenite din experiență, datorită nu numai interacțiunilor complexe cu celelalte procese psihice, ci și unor procedee proprii și unei combinatorici care-i sunt caracteristice.

Spre deosebire de gândire, care dispune de operații, imaginația pune în lucru procedee numeroase și variate, dintre care cele mai importante sunt: aglutinarea, amplificarea sau diminuarea, multiplicarea sau omisiunea, diviziunea și rearanjarea, substituirea, modificarea, schematizarea, analogia și empatia.

Gândirea înglobează datele cunoașterii perceptive, imaginile din reprezentare, le valorifică, dar în desfășurarea ei se poate dispensa de raporturile perceptive directe. Gândirea este procesul psihic care se desfășoară într-un plan mental, intern, subiectiv, uzând de judecăți, raționamente, operații cognitive, cu ajutorul cărora realizează o procesare profundă a realității.

Demersurile gândirii se desfășoară cu grade mari de libertate pe verticala cunoașterii și pe axa timpului. Pe verticala cunoașterii, gândirea evoluează în sens ascendent și în sens descendent, demers ce vizează modul și nivelul de procesare al informațiilor. Cele două demersuri ale gândirii pe verticala cunoașterii sunt complementare și stau la baza constituirii și achiziționării conceptelor, a noțiunilor. Procesualitatea, caracterul discursiv al gândirii rezultă și din desfășurarea ei temporală, ceea ce sugerează gradele mari de libertate de care se bucură acest proces. Pe axa timpului gândirea se desfășoară între trecut, prezent și viitor. Gândirea investighează trecutul, experiența și cunoștințele stocate de memorie sau reprezentări, le prelucrează și le combină în raport cu cerințele prezentului și explorează viitorul pentru a emite predicții și previziuni. Cea mai mare parte din conținuturile, datele cu care operează gândirea sunt, deci, extrase din memorie. Psihologii cognitiști definesc gândirea ca o organizare și

manipulare a reprezentărilor interne sau a informațiilor și cunoștințelor stocate în memorie, în vederea înțelegerii unei situații și creării unor noi informații.

Procesarea gândirii este mijlocită, mediată și nu directă. În procesarea directă, dirijată de date empirice, gândirea este mijlocită prin experiența perceptivă, prin imaginile din reprezentare, iar toate aceste date sunt stocate în memorie și vehiculate cu ajutorul limbajului. În procesarea ascendentă, limbajul natural, cotidian este mijlocul cel mai des folosit. Experiențele, imaginile sunt vehiculate în termenii limbajului cotidian. În procesarea descendentă, indirectă, dirijată de reguli, norme, legi, caracteru mijlocit al gândirii este asigurat prin cunoștințele acumulate la un moment dat, prin informațiile acumulate în lucrările științifice. Se folosește un limbaj al definițiilor, al legilor. Sunt formulări precise, clare, care nu lasă loc de dubii, fiind folosite cu precădere limbajele de specialitate.

Gândirea se desfășoară într-un plan mintal, intern, subiectiv. Ea “lasă de o parte”, “face abstracție” de restul și se focalizează asupra unui proces mintal, aceasta fiind doar o fațetă a caracterului abstrac al gândirii. Cealaltă fațetă rezultă din faptul că gândirea extrage și utilizează însușiri esențiale tot mai “sărace” în conținut, dar cu un grad tot mai ridicat de generalizare. Selectivitatea constituie o trăsătură fundamentală a proceselor de cunoaștere. În gândire, selectivitatea operează în baza operației de abstractizare, ceea ce permite surprinderea unor însușiri esențiale, necesare, a unor invarianți cognitivi. Aceste trăsături pot fi generalizate la o întreagă categorie de obiecte, fenomene, situații sau evenimente.

Caracterul abstract este legat de cel formal. Savantul elvețian J. Piaget denumește ultima etapă de dezvoltare a inteligenței ca stadiu al inteligenței formale. Gândirea se ghidează după reguli și norme ale logicii, este o gândire propozițională, care utilizează “propoziții”, adică judecăți ipotetico-deductive, avansează ipoteze care încearcă să le verifice. O altă accepțiune a termenului de formal ține de aparență, de acea particularitate a gândirii de a se desfășura într-un plan mintal, ascuns, invizibil și inaccesibil. Toate aceste trăsături sugerează profunzimea procesării cognitive, gradul ridicat de autonomie mintală, de libertate a gândirii în plan temporal, nivelul maximal de selectivitate în raport cu însușirile lumii și vieții. Este un demers abstract.

Gândirea are și un caracter finalist. Toate demersurile noastre au finalitate, un scop bine definit: elaborarea unui model mintal, a unor explicații și a unor răspunsuri cu privire la implicațiile, consecințele situațiilor problematice.

Prezența imaginație în gândire se observa atât în înțelegere, cât și în procesul complex al rezolvării de probleme.

Înțelegerea exprimă cel mai bine dimensiunea procesului a gândirii, care descrie modul cum sunt procesate informațiile. În procesarea ascendentă, înțelegerea este rezultatul unui demers mai îndelungat (uneori de ani de zile) de acumulare de informații care sunt reunite în grupări succesive. În acest caz, înțelegerea este o înmănunchere, o integrare de însușiri într-o reprezentare generală, un concept empiric. În procesarea descendentă, înțelegerea este rezultatul impunerii unor modele explicative ale realității prin învățare, instruire, educație. De astă dată, înțelegerea se manifestă prin expansiune, ca și cum ar lua în posesie o serie de date, situații, fenomene care i se subordonează. Dacă în procesarea ascendentă înțelegerea este o consecință, în cea descendentă este o premisă. Rezultă că a gândi este sinonim cu a înțelege. Conceptele, noțiunile au o existență psihologică, adică funcționează în mintea noastră în măsură în care știm ce înseamnă, în măsura în care înțelegem conținuturile lor, adică suntem în posesia semnificației lor. Înțelegerea ne conduce la o explicație, iar explicația ne permite elaborarea unui model funcțional al realității reflectate.

Rezolvarea de probleme este domeniul performanțial al gândirii. Este un proces complex, care izează de strategii, se desfășoară în etape și poate lua forma rezolvării creative. Strategiile

rezolutive sunt numeroase, dar pot fi grupate în două mari categorii, în funcție de tipul de probleme și de mijloacele utilizate în rezolvarea lor. Vorbim astfel despre strategii algoritmice și strategii euristice.

Strategia euristică exprimă o divergență, un conflict, o discordanță între problemă, mijloace și soluție. De obicei, problema este slab definită, slab structurată, cerințele sunt vag formulate, au mai mult un caracter ipotetic, probabilist, după formula “ce ar fi dacă...”, mijloacele, formulele de lucru nu ne conduc automat la rezultat, trebuie să explorăm, să inventariem mai multe căi și mijloace, iar soluția se relevă ca o descoperire. Este modul de rezolvare a problemelor foarte complexe, prin explorare, descoperire, este un mod de rezolvare productiv sau creativ.

Etapele procesului rezolutiv pot fi grupate în două momente majore: punerea problemei și rezolvarea problemei. Elementul esențial al primei etape este elaborarea unei reprezentări mentale interne a problemei. Acesta se realizează în baza definirii datelor problemei, a explorării bazei de cunoștințe proprii cu privire la tipul de problemă cu care ne confruntăm, la mijloacele adecvate de lucru și prin avansarea unor ipoteze asupra soluțiilor posibile. Rezolvarea propriu-zisă face apel la strategii de tip algoritmic, euristic sau combinate, apoi rezultatul este supus verificării și procesul poate fi încheiat dacă s-a ajuns la soluția corectă sau reluată dacă rezolvarea este incompletă sau incorectă.

În ceea ce privește interrelațiile gândirii cu imaginația se poate observa prezența demersurilor și operațiilor gândirii care intervin în procedeele imaginației, dar și prezența gândirii la nivelul imaginației creatoare.

Un procedeu imaginativ este un mod de operare mentală, presupunând o succesiune mai mult sau mai puțin riguroasă de compuneri, descompuneri și recompuneri, de integrări și deintegrări, care duc la rezultate variabile cantitativ și calitativ.

Originalitatea combinărilor imaginative se explică atât prin varietatea procedeelelor, cât și prin libertatea de organizare și desfășurare a acestora. Combinatorica imaginativă este atât de nouă, inedită, originală, încât este considerată ca aflându-se într-o continuă naștere, într-o nelimitată generare de noi și noi procedee și organizări ale acestora. Cele mai cunoscute și mai des folosite procedee ale imaginației sunt: aglutinarea, amplificarea sau diminuarea, multiplicarea sau omisiunea, diviziunea și rearanjarea, substituirea, modificarea, schematizarea, analogia, empatia. Majoritatea se formează în baza operațiilor de analiză, dar apar și sinteza, abstractizarea, analogia și comparația.

Aglutinarea se formează pe baza operației de analiză și constă dintr-o nouă organizare a unor părți ușor de identificat și care au aparținut unor lucruri, ființe, fenomene. Acest procedeu a fost mult folosit în mitologie, creându-se imaginea sirenei, centaurului etc. Astăzi se folosește în tehnică.

Amplificarea sau diminuarea apar în urma operațiilor de analiză și sinteză și se referă la modificarea dimensiunilor unei structuri inițiale, obținându-se efecte noi. Au fost foarte mult folosite în crearea poveștilor pentru copii și a personajelor cum ar fi Setilă, Flămânzilă, Uriașul și Piticul. Au fost și sunt folosite în literatura științifico-fantastică, dar și în tehnică.

Tot în urma operației de analiză apar și multiplicarea sau omisiunea, diviziunea și rearanjarea, substituirea și modificarea.

Multiplicarea și omisiunea se referă la modificarea numărului elementelor, păstrându-se identitatea lor. Efectul nou rezultă din înmulțirea unor componente sau eliminarea unor. În creația artistică, aceste procedee sunt mereu utilizate. “Coloana infinitului” și “Masa tăcerii”,

creații celebre ale lui C. Brâncuși, ilustrează multiplicarea. Ciclopul din mitologie ilustrează omisiunea.

Diviziunea și rearanjarea. Primul procedeu contă în găsirea unor noi criterii de diferențiere a componentelor unor obiecte existente, selectarea unora dintre ele și transformarea lor în produse noi. Astfel, pornindu-se de la funcțiile organismului uman, s-a realizat în tehnică brațul mecanic. Rearanjarea presupune păstrarea elementelor unei structuri cunoscute, dar dispunerea lor într-o altă poziție. De exemplu, construirea unor autoturisme cu motor în față sau în spate.

Substituirea constă în înlocuirea într-o structură existentă a unui element sau a unei funcții cu ceva nou. De exemplu, în artă substituirea de personaje dă efecte deosebite.

Modificarea presupune păstrarea neschimbată a unor componente și funcții ale obiectelor cunoscute și modificarea altora. De exemplu, botaniștii au modificat culoarea și au obținut lăleaua neagră.

Schematizarea este un procedeu ce se formează în baza operației de schematizare și se folosește mult în proiectarea tehnică, în grafică, în arhitectură. Constă în selecția numai a unor însușiri și omiterea cu bună știință a altora pentru a servi mai bine activității omului. Schița unui traseu într-un mare oraș oferită de cineva unui șofer a fost alcătuită pe baza acestui procedeu și a fost debarasată de amănuntele inutile.

Analogia apare în urma operației cu același nume. Analogia a stat la baza multor inovații și a unor descoperiri în știință. Acest procedeu presupune, mai întâi, relevarea însușirilor comune a două obiecte sau fenomene și a celor cunoscute numai la unul din obiecte. Apoi, pe baza însușirilor comune, se pot trage concluzii referitoare și la prezența celorlalte însușiri ale celui de-al doilea obiect, care nu pot fi cunoscute direct. Pe baza unui astfel de procedeu, s-a elaborat, prin analogie cu Universul, modelul atomului, care a permis cunoașterea multor aspecte relaționale între particulele sale elementare.

Analogia, alături de comparație, își face simțită prezența și în empatie. Empatia este aplicată în artă, tehnică, educație. Este o transpunere imaginată în plan perceptiv, intelectual, afectiv în altceva, acest altceva putând fi o altă persoană, un obiect, un fenomen etc., facilitând descoperirea de noi aspecte și înțelegeri. Manifestând empatie față de elevi, profesorul reușește să-i înțeleagă mai bine, să descopere greutățile pe care le-ar putea avea și să găsească modalități de predare care i-ar ajuta să le depășească.

Produsul procesului imaginativ exprimă particularitățile desfășurării acestuia și, prin urmare, este un proiect mintal, adică o îmbinare caracteristică de imagini și idei, caracterizată prin noutate, originalitate și specificitate personală (reflectând personalitatea).

Fiind un proces foarte complex, imaginația se desfășoară în forme variate. Ele au fost clasificate după mai multe criterii, dar cele mai des folosite au fost prezența intenționalității și implicarea în actele imaginative. Astfel se disting forme involuntare ale imaginației (visul din timpul somnului și reveria) și forme voluntare (imaginația reproductivă, imaginația creatoare și visul de perspectivă).

Imaginația creatoare este cea mai activă, mai complexă și voluntară formă a imaginației. Ea se deosebește de cea reproductivă, pentru că este orientată spre ceea ce este posibil, ce ține de viitor și este nou.

Combinatorica sa este complexă, desfășurată în mai multe faze și caracterizată prin: bogăția procedurilor, ineditul utilizării lor, valorificarea combinațiilor inconștiente, implicarea tuturor disponibilităților personalității, susținerea afectiv-motivațională valoroasă.

Produsul imaginației creatoare este un proiect mintal caracterizat prin: noutate, originalitate, ingeniozitate, personalizare.

Printre cei mai puternici stimuli ai imaginației creatoare sunt: interesul pentru nou, trebuința de autorealizare, încrederea în posibilitățile proprii, curiozitatea, tendința de a explora necunoscutul.

Ea este implicată în toate activitățile omului, favorizând apariția ipotezelor, inventarea de căi și mijloace de acțiune, ducând la noi rezultate.

Prin specificul său, imaginația explorează necunoscutul, inexistentul, chiar incredibilul, lărgind considerabil câmpul cunoașterii umane, inovând, inventând, generând noul. În actul creației, imaginația interacționează cu gândirea convergentă, dar mai ales cu cea divergentă, productivă, dar pe care le completează și depășește.